DOI: https://doi.org/10.37547/supsci-ojss-06-11-06 **Pages: 66-72**

Oriental Journal of Social Sciences

ORIENTAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

journal homepage:
https://www.supportscience.uz/index.php/ojss

THE NEED TO MAKE ENVIRONMENTAL CULTURE AN INTEGRAL PART OF THE NATIONAL MENTALITY AMONG YOUNG PEOPLE

Jiengaliy Usenov
Acting Associate Professor, PhD in Philosophy
Department of National Idea, Fundamentals of Spirituality and Legal Education
Nukus State Pedagogical Institute
Nukus, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: environmental culture, national mentality, youth education, environmental awareness, sustainable development, national values, comparative analysis, Japan, Singapore.

Received: 02.11.2026
Accepted: 03.11.2026
Published: 04.11.2026

Abstract: This article examines the socio-philosophical and educational foundations for making environmental culture an enduring component of young people's national mentality. The study employs literature review, analysis of regulatory documents, comparative analysis, and theoretical synthesis. Environmental responsibility practices in Japanese and Singaporean education are considered alongside national values and approaches to environmental education in Uzbekistan. The analysis suggests that the transition from environmental knowledge to everyday practice depends on the interaction of family role models, hands-on activities at school, and community participation. The article proposes practical directions for strengthening consistent, action-based environmental education. The findings are conceptual rather than results of a survey or experiment.

YOSHLAR ORASIDA EKOLOGIK MADANIYATNI MILLIY MENTALITETNING AJRALMAS QISMIGA AYLANTIRISH ZARURATI

Jiengaliy Usenov
Nukus davlat pedagogika instituti, Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi kafedrasi dotsenti v.v.b., falsafa doktori (PhD)
Nukus, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: ekologik madaniyat, milliy mentalitet, yoshlar tarbiyasi, ekologik ong,

Annotatsiya: Maqolada yoshlar ekologik madaniyatini milliy mentalitetning barqaror tarkibiy qismiga aylantirishning

barqaror rivojlanish, milliy qadriyatlar, qiyosiy tahlil, Yaponiya, Singapur.

ijtimoiy-falsafiy va tarbiyaviy asoslari tahlil qilinadi. Tadqiqotda ilmiy adabiyotlar hamda normativ-huquqiy manbalarni o‘rganish, qiyosiy tahlil va nazariy umumlashtirish usullaridan foydalanilgan. Yaponiya va Singapurning ta’limdagi ekologik mas’uliyatni shakllantirishga oid amaliyotlari milliy qadriyatlar va O‘zbekistonning ekologik ta’limga doir yondashuvlari bilan taqqoslangan. Tahlil ekologik bilimning kundalik odatga aylanishida oilaviy namuna, maktabdagi amaliy faoliyat va jamoatchilik ishtiroki o‘zaro bog‘liq ekanini ko‘rsatadi. Ekologik tarbiyani muntazam, hayotiy vaziyatlarga bog‘langan faoliyat orqali kuchaytirish yuzasidan takliflar ilgari suriladi. Xulosalar so‘rovnoma yoki tajriba-sinov natijasi emas, balki konseptual xarakterga ega.

НЕОБХОДИМОСТЬ ПРЕВРАЩЕНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В НЕОТЪЕМЛЕМУЮ ЧАСТЬ НАЦИОНАЛЬНОГО МЕНТАЛИТЕТА СРЕДИ МОЛОДЁЖИ

Джиенгалий Усенов
Исполняющий обязанности доцента, доктор философии (PhD)
Кафедра национальной идеи, основ духовности и правового образования
Нукусский государственный педагогический институт
Нукус, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: экологическая культура, национальный менталитет, воспитание молодежи, экологическое сознание, устойчивое развитие, национальные ценности, сравнительный анализ, Япония, Сингапур.

Аннотация: В статье анализируются социально-философские и воспитательные основы превращения экологической культуры молодежи в устойчивый компонент национального менталитета. В исследовании использованы методы изучения научной литературы и нормативно-правовых источников, сравнительного анализа и теоретического обобщения. Практики Японии и Сингапура по формированию экологической ответственности в образовании сравниваются с национальными ценностями и подходами Узбекистана к экологическому образованию. Анализ показывает, что семейный пример, практическая деятельность в школе и участие общественности взаимосвязаны в превращении экологических знаний в повседневные привычки. Выдвигаются

предложения по усилению экологического воспитания посредством регулярной деятельности, связанной с жизненными ситуациями. Выводы носят концептуальный характер и не основаны на результатах опроса или эксперимента.

Kirish. Atrof-muhit ifloslanishi, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va bioxilma-xillikni asrash masalalari yosh avlod tarbiyasida ekologik madaniyatni ustuvor qadriyat sifatida shakllantirishni talab etadi. Ekologik madaniyat faqat tabiat haqidagi ma’lumotlar yig‘indisi emas; u insonning kundalik qarori, xulq-atvori, boshqa odamlarga namuna bo‘lishi va umumiy makonga mas’uliyat bilan munosabatida namoyon bo‘ladi. Shu bois ekologik ta’limni bilim berish bilan chegaralamasdan, uni hayotiy odatlarga aylantirish muhimdir. UNESCOning barqaror rivojlanish uchun ta’limga oid hujjatlarida ham bilim, qadriyat va mas’uliyatli harakatlarning uzviyligi ta’kidlanadi [8; 9].

Milliy mentalitet avlodlar davomida shakllanadigan qadriyatlar, tasavvurlar va xulq-atvor me’yorlari tizimi sifatida talqin etilishi mumkin. Uning tarkibida tabiatga hurmat, ozodalik, tejamkorlik, suv va yerga ehtiyotkor munosabat kabi ijobiy me’yorlar mustahkam o‘rin egallasa, ekologik mas’uliyat vaziyatga qarab emas, kundalik ehtiyoj darajasida namoyon bo‘ladi. Shu jihatdan “ekologik madaniyatni mentalitetga aylantirish” tushunchasi ekologik qadriyatlarning ijtimoiy odat va shaxsiy mas’uliyatga singib borishini anglatadi.

Jamiyatda ko‘chaga chiqindi tashlash, tabiatga zarar yetkazuvchi harakatlarga befarq qarash va umumiy mulkni asrashga yetarli e’tibor bermaslik singari holatlar tarbiyaviy muammo sifatida baholanishi mumkin. Yoshlar kattalarning so‘zi bilan birga ularning amaliy xulqini ham kuzatadi. Chiqindi tashlash xulqiga ijtimoiy me’yorlarning ta’sirini o‘rgangan tadqiqot ham atrofdagilarning xatti-harakati muhimligini ko‘rsatadi [2]. Shu sababli ekologik madaniyatni rivojlantirish oilada, ta’lim muassasasida va mahallada bir-birini to‘ldiradigan tarbiyaviy muhitni yaratishga bog‘liq.

O‘zbekiston Respublikasining “Tabiatni muhofaza qilish to‘g‘risida”gi Qonunida barcha turdagi ta’lim muassasalarida ekologiya o‘quvining majburiyligi belgilangan [4]. Ekologik ta’limni rivojlantirish konsepsiyasida ham yoshlarda ekologik bilim, ong va madaniyatni shakllantirish asosiy maqsadlardan biri sifatida ko‘rsatilgan [5]. Demak, mazkur masala nafaqat ma’naviy-axloqiy, balki ta’lim siyosati nuqtayi nazaridan ham ahamiyatlidir.

Tadqiqotning maqsadi — yoshlar orasida ekologik madaniyatni barqaror ijtimoiy me’yorga aylantirishning tarbiyaviy omillarini aniqlash, Yaponiya va Singapur tajribasini qiyosiy ko‘rib chiqish hamda milliy qadriyatlarga tayangan amaliy yo‘nalishlarni asoslash.

Tadqiqot metodologiyasi. Maqola nazariy-tahliliy tadqiqot xarakteriga ega. Uning manba bazasini barqaror taraqqiyot ta’limiga oid mahalliy adabiyot [1], ijtimoiy me’yorlar va ekologik xulq-atvor bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar [2; 10], milliy tarbiya haqidagi qarashlar [3], O‘zbekistonning ekologik ta’limga oid normativ-huquqiy hujjatlari [4; 5], Yaponiya va Singapurdagi ta’lim amaliyotlarini yorituvchi rasmiy materiallar [6; 7], shuningdek UNESCOning barqaror rivojlanish uchun ta’lim bo‘yicha nashrlari [8; 9] tashkil etadi.

Tahlilda quyidagi usullar qo‘llandi: (a) ilmiy manbalardagi ekologik madaniyat va mentalitet tushunchalarini mazmuniy tahlil qilish; (b) Yaponiya hamda Singapur tarbiyaviy amaliyotlarini qiyoslash; (c) ekologik ta’limning normativ asoslarini ko‘rib chiqish; (d) milliy qadriyatlar va xorijiy tajriba o‘rtasidagi umumiy jihatlarni nazariy umumlashtirish. Taqqoslash mezonlari sifatida ekologik tarbiyaning uzluksizligi, amaliy ishtirok, shaxsiy mas’uliyat va jamoaviy namuna olindi.

Maqolada mustaqil so‘rovnoma, tajriba-sinov yoki statistik kuzatuv o‘tkazilgani haqida da’vo qilinmaydi. Shuning uchun quyida berilgan natijalar empirik o‘lchovlar emas, manbalar qiyosidan chiqarilgan konseptual xulosalardir.

Tadqiqot natijalari. Nazariy va qiyosiy tahlil ekologik madaniyatni yoshlar mentalitetining tarkibiy qismiga aylantirishga xizmat qiluvchi to‘rtta o‘zaro bog‘liq yo‘nalishni ajratishga imkon berdi: kundalik xulq-atvor me’yorlari, amaliy ekologik faoliyat, jamoaviy mas’uliyat va milliy qadriyatlarga tayanish.

Birinchi yo‘nalish — ekologik xulq-atvorni kundalik me’yorga aylantirish. Chiqindini belgilangan joyga tashlash, suvni tejash, daraxtlarga zarar yetkazmaslik va jamoat joylarini ozoda saqlash oddiy ko‘nikma bo‘lib ko‘rinsa-da, ular takrorlanadigan xatti-harakat va ijtimoiy namuna orqali mustahkamlanadi. Ijtimoiy me’yorlarning axlat tashlashga ta’siri yuzasidan o‘tkazilgan tadqiqot [2] hamda ekologik ahamiyatga ega xulq-atvorni tushuntiruvchi nazariy yondashuv [10] bu holatni izohlash uchun ilmiy asos beradi. Bu yerda oiladagi kattalar va pedagoglarning amaliy o‘rnak ko‘rsatishi muhim. Tarbiyaviy ta’sir ekologik qoidani e’lon qilish bilangina emas, unga muntazam rioya etish bilan yuzaga keladi.

Ikkinchi yo‘nalish — Yaponiyada ta’lim va mas’uliyatning amaliy uyg‘unligi. Yaponiya maktablaridagi “tokkatsu” (maxsus tarbiyaviy faoliyatlar) yondashuvi doirasida o‘quvchilarning sinf va maktab hayotini tashkil etishda, shu jumladan tozalikni saqlash faoliyatida qatnashishi nazarda tutiladi [6]. Bunday ishtirok ekologik tarbiyani alohida nasihat emas, jamoa oldidagi vazifa sifatida tushunishga yordam beradi. Ozodalik va tabiatga hurmat g‘oyalarining tarbiyaviy ahamiyati ham aynan tarbiya va amaliy faoliyatning uzviy bog‘lanishida namoyon bo‘ladi. Mazkur yondashuv boshqa mamlakatlar, jumladan, Misr maktablari tomonidan ham o‘zlashtirilayotgani

uning amaliy qimmatini ko‘rsatadi [6]. Biroq barcha yapon maktablari faoliyati va barcha fuqarolar xulqi haqida mutlaq xulosa qilish uchun alohida empirik dalillar talab etiladi.

Uchinchi yo‘nalish — Singapurda maktab va jamoatchilik hamkorligi. Singapur Milliy atrof-muhit agentligining maktablarga mo‘ljallangan “Buddy Clean” dasturi o‘quvchilarni maktab tozaligiga mas’uliyat bilan qarashga, hamkorlikda ishlashga va o‘z xatti-harakatini muhokama qilishga yo‘naltiradi [7]. Ushbu misol ekologik tarbiyaning muhim jihatini ko‘rsatadi: bola faqat ekologik qoida bilan tanishmaydi, balki uni boshqalar bilan birga amalda bajaradi. Bu mexanizm ijtimoiy mas’uliyat hissini mustahkamlashga xizmat qilishi mumkin. Shunga qaramay, alohida ta’lim dasturlari boshqa ijtimoiy ko‘rsatkichlarning o‘zgarishiga bevosita sabab bo‘lganini qo‘shimcha dalilsiz tasdiqlab bo‘lmaydi.

To‘rtinchi yo‘nalish — milliy qadriyatlarga asoslangan tarbiya. Xalqimizning yer, suv, olov va havoni e’zozlash bilan bog‘liq tasavvurlari, suvni hayot manbai deb bilish, ozodalik va pokizalikni qadrlash kabi qarashlari ekologik madaniyatni shakllantirishda mazmuniy tayanch bo‘la oladi. Abdulla Avloniy “Turkiy Guliston yoxud axloq” asarida Vatanga muhabbat g‘oyasini inson tarbiyasi bilan bog‘laydi [3]. Ushbu yondashuvni ekologik tarbiyaga tatbiq etish orqali tug‘ilib o‘sgan yurtni sevish uning tabiatini asrash mas’uliyati bilan uyg‘unlashtiriladi.

Qiyosiy tahlilning umumiy natijasi shundan iboratki, Yaponiya misolida kundalik jamoaviy amaliyot, Singapur misolida dasturiy tashkil etilgan maktab faoliyati, milliy qadriyatlar misolida esa tarbiyaning ma’naviy asoslari ko‘zga tashlanadi. Ular bir-birini inkor etmaydi; aksincha, ekologik madaniyatni barqaror ijtimoiy odatga aylantirishda o‘zaro to‘ldiruvchi omillar sifatida qaralishi mumkin.

Muhokama. Olingan nazariy natijalar ekologik bilimning o‘zi yetarli emasligi, bilim va amaliy xatti-harakat o‘rtasidagi uzilish tarbiyaning asosiy muammolaridan biri ekanini ko‘rsatadi. Ekologik xulq-atvor sabablarini izohlashda qadriyatlar, ijtimoiy me’yorlar hamda faoliyatni cheklovchi sharoitlarni birgalikda hisobga olish zarurligi ilmiy adabiyotlarda ham qayd etiladi [10]. Tabiatni “ona” deb ulug‘lash yoki atrof-muhitni muhofaza qilishga chaqiruvchi shiorlar, agar ular kundalik faoliyatga ko‘chmasa, barqaror odatga aylanmaydi. Shu bois ekologik tarbiya mavzusini ma’ruza va targ‘ibot doirasidan amaliy mashg‘ulot, shaxsiy javobgarlik va jamoaviy mas’uliyat darajasiga olib chiqish lozim [8; 9].

O‘zbekiston sharoitida Yaponiya va Singapur tajribasini aynan takrorlashdan ko‘ra, uning tarbiyaviy tamoyillarini moslashtirish maqsadga muvofiq. UNESCOning o‘quv maqsadlariga oid qo‘llanmasi ham barqaror rivojlanish ta’limini mahalliy sharoit va o‘quvchilar ehtiyojiga moslashtirish imkoniyatini nazarda tutadi [8]. Masalan, maktablarda o‘quvchilarning yoshiga va xavfsizlik talablariga mos tozalik tadbirlari, chiqindilarni saralash ko‘nikmalari hamda daraxtlarni parvarishlash ishlarini tashkil etish mumkin. Bunda bolalar mehnatidan noto‘g‘ri foydalanish

emas, ekologik mas’uliyatni tarbiyalovchi ixtiyoriy, pedagogik jihatdan asoslangan va xavfsiz faoliyat nazarda tutilishi kerak.

Oiladagi tarbiya va mahalla muhitini ta’lim muassasasidan alohida tasavvur qilib bo‘lmaydi. Kattalar jamoat joyida chiqindi tashlashga befarq bo‘lsa, maktabda berilgan ekologik bilim amaliy mustahkamlanmaydi. Aksincha, ota-ona, pedagog, mahalla faollari va yoshlar bir xil me’yorlarga amal qilsa, ijobiy xulq-atvorni takrorlash imkoniyati kengayadi. Shu nuqtayi nazardan, ekologik mas’uliyat tarbiyaning individual emas, ijtimoiy xususiyatiga ham ega.

Ijtimoiy tarmoqlarda tarqaladigan, masalan, Amudaryoda baliq ovlashga oid videolavhalar ham yoshlar e’tiborini tortadi. Bu kabi holatlarni tarbiyaviy muhokamaga olib chiqish mumkin, biroq alohida videotasvir asosida uning qonuniyligi yoki ekologik oqibatlari haqida qat’iy hukm chiqarish to‘g‘ri bo‘lmaydi. Mazkur vaziyatdan umumiy didaktik xulosa olinadi: tabiiy resurslardan foydalanish masalasi yoshlar bilan muhokama qilinayotganda qonuniylik, tabiatga ehtiyotkorlik va uzoq muddatli oqibatlar birgalikda tushuntirilishi zarur.

Tarbiyaviy ishlar samaradorligini baholashda faqat o‘tkazilgan tadbirlar soniga tayanish yetarli emas. Maktab va mahalla darajasida chiqindi saralashga qatnashish, suvni tejashga oid amaliy ko‘nikmalar, ekologik loyihalarda muntazam ishtirok etish hamda jamoat hududiga mas’uliyatli munosabat kabi ko‘rsatkichlar kelgusidagi amaliy tadqiqotlar uchun mezon bo‘lishi mumkin. Biroq ularning natijadorligini aniqlash uchun maxsus kuzatuv, so‘rov va oldin-keyin baholashga asoslangan tadqiqotlar talab qilinadi.

Shu asosda quyidagi amaliy yo‘nalishlar taklif etiladi: birinchidan, ekologik mavzularni turli fanlar va sinfdan tashqari mashg‘ulotlarga uzviy kiritish; ikkinchidan, “oila–ta’lim muassasasi–mahalla” hamkorligidagi kichik, takrorlanuvchi ekologik tashabbuslarni yo‘lga qo‘yish; uchinchidan, mahalliy suv, tuproq va bioxilma-xillik masalalarini tarbiya mazmuni bilan bog‘lash; to‘rtinchidan, milliy qadriyatlarni zamonaviy ekologik mas’uliyat bilan uyg‘un talqin qilish. Ushbu takliflar nazariy tahlildan kelib chiqqan bo‘lib, ularning samaradorligi kelgusida empirik sinovdan o‘tkazilishi lozim.

Xulosa. Yoshlar orasida ekologik madaniyatni mentalitetning ajralmas qismiga aylantirish uzoq muddatli tarbiyaviy jarayondir. U ekologik bilimning kundalik xulq-atvor, ijtimoiy mas’uliyat va barqaror odatlarga aylanishini talab etadi. Mazkur jarayonda shaxsiy namuna, izchil amaliy mashg‘ulot va jamoaviy ishtirok asosiy omillar sifatida namoyon bo‘ladi.

Yaponiya hamda Singapur tajribalarining qiyosiy tahlili tarbiyaning muntazamligi va amaliy yo‘naltirilganligi muhim ekanini ko‘rsatdi. O‘zbekistonning ekologik ta’limga oid huquqiy asoslari va milliy tarbiya an’analari ushbu yondashuvlarni mahalliy sharoitda rivojlantirish uchun konseptual imkoniyat yaratadi. Ayniqsa, yer va suvni e’zozlash, ozodalik va Vatanga muhabbat haqidagi qadriyatlarni tabiatni asrashga qaratilgan aniq faoliyat bilan bog‘lash zarur.

Shunday qilib, ekologik madaniyatni faqat alohida mavzu yoki davriy tadbir sifatida emas, balki yoshlarning hayot tarziga singadigan uzluksiz tarbiyaviy mezon sifatida shakllantirish lozim. Kelgusi izlanishlarda ushbu takliflarni maktab va mahalla muhitida empirik tekshirish, yoshlarning ekologik xulq-atvoridagi o‘zgarishlarni baholash maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

[1] Azizov A. A., Akinshina N. G., Nishonov B. E. Barqaror taraqqiyot ta’limi: o‘quv-uslubiy qo‘llanma. — Toshkent, 2009. — 142 b.

[2] Cialdini R. B., Reno R. R., Kallgren C. A. A Focus Theory of Normative Conduct: Recycling the Concept of Norms to Reduce Littering in Public Places // Journal of Personality and Social Psychology. — 1990. — Vol. 58, No. 6. — P. 1015–1026. — DOI: 10.1037/0022-3514.58.6.1015.

[3] Avloniy A. Turkiy Guliston yoxud axloq. — Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi, 2018. — 96 b. — ISBN 978-9943-5318-1-9.

[4] O‘zbekiston Respublikasining 1992-yil 9-dekabrdagi 754-XII-son “Tabiatni muhofaza qilish to‘g‘risida”gi Qonuni, 4-modda. — https://lex.uz/uz/docs/-107115.

[5] O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 27-maydagi 434-son “O‘zbekiston Respublikasida Ekologik ta’limni rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarori. — https://lex.uz/uz/docs/-4354743.

[6] Sawaji O. Popularizing Tokkatsu in the Egyptian Classroom // Highlighting Japan. — Government of Japan, December 2022. — https://www.gov-online.go.jp/eng/publicity/book/hlj/html/202212/202212_12_en.html (murojaat sanasi: 19.10.2026).

[7] National Environment Agency (Singapore). Buddy Clean Workshop // Clean & Green Singapore. — https://www.cgs.gov.sg/what-we-do/programmes/school-programmes/buddy-clean-workshop/ (murojaat sanasi: 19.10.2026).

[8] UNESCO. Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives. — Paris: UNESCO, 2017. — ISBN 978-92-3-100209-0. — DOI: 10.54675/CGBA9153.

[9] UNESCO. Education for Sustainable Development: A Roadmap. — Paris: UNESCO, 2020. — https://www.unesco.org/en/articles/education-sustainable-development-roadmap (murojaat sanasi: 19.10.2026).

[10] Stern P. C. New Environmental Theories: Toward a Coherent Theory of Environmentally Significant Behavior // Journal of Social Issues. — 2000. — Vol. 56, No. 3. — P. 407–424. — DOI: 10.1111/0022-4537.00175.